

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
бакалавра

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЇ КАРТИНИ
ЗДОРОВ'Я В ОСІБ З ВИРАЗКОВОЮ ХВОРОБОЮ»**

Виконала: студентка 3 курсу
групи Psms1-B20z
спеціальності 053 Психологія
Зубик Олександра В'ячеславівна

Керівник:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук, професор

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ АСПЕКТІВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я.....	8
1.1. Поняття внутрішньої картини здоров'я в науковій літературі: основні теоретичні концепції.....	8
1.2. Психологічні детермінанти внутрішньої картини здоров'я людини.....	24
1.3. Клініко-психологічні характеристики виразкової хвороби шлунку та 12- палої кишки.....	31
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ КАРТИНИ ЗДОРОВ'Я У ХВОРИХ НА ВИРАЗКОВУ ХВОРОБУ ШЛУНКУ ТА 12-ПАЛОЇ КИШКИ.....	41
2.1. Багатовимірна теоретична модель внутрішньої картини здоров'я.....	41
2.2. Характеристика досліджуваних груп.....	46
2.3. Обґрунтування методів і методик дослідження.....	51
2.4. Психологічна характеристика компонентів внутрішньої картини здоров'я у хворих на виразкову хворобу.....	54
Висновки до другого розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВКЗ	-	внутрішня картина здоров'я
ВКХ	-	внутрішня картина хвороби
ВНС	-	вегетативна нервова система
ВХ	-	виразкова хвороба (шлунку і 12-палої кишки)
ДПК	-	дванадцятипала кишка
ПЧР	-	поведінкові чинники ризику (психосоматичних розладів)

ВСТУП

Актуальність теми. Необхідність досліджень у напрямку визначення шляхів та розробки психологічних методів збереження та розвитку індивідуального здоров'я людини пов'язана з пріоритетними завданнями, зазначеними, зокрема, у Міжгалузевій комплексній програмі «Здоров'я нації» на 2002 – 2012 рр., затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2002 р. № 14. Прийняття такої програми було зумовлене кризовим станом здоров'я у сучасній Україні. Коефіцієнт життєстійкості населення (комплексний показник для оцінки популяційного здоров'я, максимальне значення якого 5, а критичне – 1 бал) України, за оцінками експертів, становить 1,4 бала.

У загальній структурі захворюваності значний відсоток належить так званим «хворобам цивілізації», однією з яких є виразкова хвороба шлунку та 12-палої кишки (ВХ). Її поширеність серед усього населення в Україні з 1999 по 2005 рр. зросла від 149,83 до 156,3 на 100 тис. чоловік. Це хронічне захворювання, яке періодично рецидивує, схильне до прогресування, характеризується розвитком загрозливих для життя ускладнень і тривалими періодами зниження працездатності. Остання обставина винятково важлива, оскільки виразкова хвороба виявляється у 10-15% населення і вражає переважно осіб працездатного віку, що розглядається не тільки як медична, але і як соціальна та економічна проблема.

Ряд дослідників зазначають, що самооцінка здоров'я як психологічний чинник відіграє важливу роль у перебігові хронічних захворювань системи травлення. Сприйняття пацієнтами свого здоров'я, його суб'єктивні оцінки вважаються одними з найважливіших для визначення результативності у процесі контролю і подолання хвороби.

У зв'язку з цим дослідження суб'єктивного відображення здоров'я (внутрішньої картини здоров'я), зокрема при виразковій хворобі, подальші

розробки методів виявлення його особливостей та оптимізації оцінюються як важливі й необхідні.

Внутрішня картина здоров'я як психологічний феномен розглядається у контексті сучасного холістичного підходу до трактування здоров'я людини, (В.О. Ананьєв, А.Л. Катков, В.А. Ліщук, О.В. Мосткова, А. Лоуен, Л.А. Руїс; системного підходу до вивчення особистості (Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін), а також у рамках психосоматичного підходу, який, як показують найновіші дослідження особливо актуальний в останні роки у медичній психології. Водночас констатується брак досліджень внутрішньої картини здоров'я у хворих осіб. І це при тому, що наголошується на необхідності реалізації суб'єктного підходу в лікувальному процесі, урахування переживань пацієнта та його особистого впливу на ефективність лікування. Подібні зауваження висловлюють В.В. Ніколаєва, а також М.І. Губанов і Г.І. Царегородцев, які вказують на потребу в розробці поняття «внутрішня картина здоров'я» за аналогією з поняттям «внутрішня картина хвороби».

Важливо підкреслити, що внутрішня картина здоров'я може виступати потужним психосоматичним потенціалом індивіда за умови її відповідності певним оптимальним характеристикам, які мають бути виділені на основі комплексного дослідження і слугувати діагностичними критеріями ВКЗ.

Мета дослідження: на основі комплексного вивчення внутрішньої картини здоров'я у хворих на виразкову хворобу дослідити особливості структурних компонентів внутрішньої картини здоров'я у хворих.

Завдання дослідження:

1. Визначити поняття внутрішньої картини здоров'я, її багатовимірну структуру та обґрунтувати її теоретичну модель.
2. Дослідити особливості структурних компонентів внутрішньої картини здоров'я у хворих на виразкову хворобу.

3. Визначити роль особистісних, соціально-демографічних та клінічних чинників у формуванні ВКЗ хворих.

Об'єкт бакалаврського дослідження: внутрішня картина здоров'я.

Предмет дослідження: психологічні особливості суб'єктивного відображення здоров'я у хворих на виразкову хворобу шлунку та 12-палої кишки.

Методи дослідження: спостереження; стандартизоване інтерв'ю; психодіагностичний метод (16-факторний опитувальник Кеттела, Гіссенський перелік соматичних скарг, Торонтська шкала алекситимії, Шкала оцінки дискомфорту, методика «Рівень співвідношення Цінності-Доступності в різних життєвих сферах», Методика для психологічної діагностики типів ставлення до хвороби (ТОБ), проєктивна методика «Дерево здоров'я»).

Наукова новизна одержаних результатів:

Розглянуто багатовимірну теоретичну модель внутрішньої картини здоров'я, яка включає в себе поряд з сенситивним, емоційним, когнітивним та ціннісно-мотиваційним компонентами й суб'єктивні образи фізичного, афективного, інтелектуального, соціального і духовного здоров'я.

Уточнено психологічні особливості внутрішньої картини здоров'я у хворих на виразкову хворобу та запропоновано нову її типологію; встановлено, що у хворих на виразкову хворобу переважають інфантильно-песимістичний, ціннісно-адаптивний та ціннісно-заперечуючий типи;

Практичне значення одержаних результатів: запропоновано новий психодіагностичний підхід до вивчення внутрішньої картини здоров'я – комплексна оцінка компонентів суб'єктивного відображення різних аспектів здоров'я людини.

Апробація. Результати дослідження представлені та обговорені на такій науково-практичній конференції: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (15 лютого 2023 р. м. Кам'янець-Подільський).

Публікація. Результати дослідження відображені у таких публікаціях автора:

Гудима О.В., Зубик О.В. Психосоматичний підхід до проблеми внутрішньої картини хвороби та внутрішньої картини здоров'я у клінічній психології. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі*: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2023 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023 С. 67–70.

Структура бакалаврської роботи. Бакалаврська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел (51 джерело). Основний зміст роботи складає 82 сторінки.

ВИСНОВКИ

1. У бакалаврській роботі наведено теоретичне узагальнення та здійснено нове вирішення наукової задачі комплексного дослідження внутрішньої картини здоров'я у хворих на виразкову хворобу, обґрунтування її багатовимірної моделі і визначення психологічної структури для розробки критеріїв діагностики її типів та системи психокорекції її дезадаптивних варіантів.

2. Внутрішня картина здоров'я – це суб'єктивне відображення особистістю стану свого здоров'я, що великою мірою визначає психосоматичний потенціал індивіда. Вона виявляє себе через направляючу, регулятивну, когнітивно-структуруючу, прогностичну, креодизуючу, саногенну та комунікативно-оптимізуючу функції. Теоретична модель внутрішньої картини здоров'я представляє даний психологічний феномен як структурно складне динамічне утворення у самосвідомості людини, що містить сенситивний, емоційний, когнітивний і мотиваційно-ціннісний компоненти; на рівні кожного з них представлені суб'єктивні образи фізичного, афективного, інтелектуального, соціального й духовного здоров'я.

3. Типологічна класифікація внутрішньої картини здоров'я включає шість основних варіантів: інфантильно-оптимістичний, ціннісно-продуктивний (зрілий), ціннісно-адаптивний (умовно зрілий), інфантильно-песимістичний, ціннісно-заперчуючий та іпохондрично-сенситивний. У хворих на ВХ найчастіше діагностуються такі типи ВКЗ як інфантильно-песимістичний – 37%, ціннісно-адаптивний – 32% та ціннісно-заперечуючий - 18%. При цьому у жінок зрілого віку найбільшою мірою виражений ціннісно-адаптивний тип, а у чоловіків цієї ж вікової групи – інфантильно-песимістичний.

4. Врахування індивідуальних особливостей суб'єктивного відображення здоров'я, тобто внутрішньої картини здоров'я – необхідний

компонент комплексної оцінки здоров'я людини у клініко-психологічній практиці і важлива умова підбору ефективних методів психологічної допомоги. Це зумовлено тим, що ВКЗ виконує ряд важливих функцій у внутрішньому житті особистості: направляючу, регулятивну, когнітивно-структуруючу, прогностичну, креодизуючу, саногенну та комунікативно-оптимізуючу.

5. Внутрішня картина здоров'я постає як багатовимірне динамічне утворення у самосвідомості особистості, в якому на різних рівнях (сенситивному, емоційному, когнітивному, ціннісно-мотиваційному) відображається фізичне, афективне, інтелектуальне, соціальне і духовне здоров'я людини.

6. За умов виникнення хронічного захворювання внутрішня картина здоров'я зазнає змін, які проявляються, по-перше, у трансформації частини ВКЗ у ВКХ – відбувається розгортання широкого спектру ставлень людини до свого хворобливого стану і ситуації захворювання в цілому; по-друге, у трансформації її структури у порівнянні з ВКЗ здорових осіб під впливом чинників хвороби.

7. Внутрішня картина здоров'я хворих на виразкову хворобу має такі особливості, що відрізняють її від внутрішньої картини здоров'я практично здорових осіб:

а) значна більшість обстежених хворих, особливо чоловічої статі, виявляють виражений внутрішній дискомфорт, а також інтенсивні соматичні скарги, які відповідають клінічній картині епігастрального синдрому; це узгоджується зі зменшенням у структурі їхньої ВКЗ частки суб'єктивного образу фізичного здоров'я;

б) переважним емоційним тлом, на якому відбувається розгортання ВКЗ хворих на ВХ, виступає інтенсивніше, ніж у здорових осіб, переживання відчуття покинутості, ізолюваності, нещастя, пригніченості й розбитості, а також схильність до вербальної агресивності;

в) хворі на ВХ схильні значно недооцінювати свій інтелектуальний потенціал, що узгоджується зі зменшенням у структурі їхньої ВКЗ частки суб'єктивного образу інтелектуального здоров'я; при цьому спостерігається значно вища, порівняно зі здоровими, алекситимічність, тобто нездатність диференціювати й ефективно виражати свої почуття;

в) мотиваційно-ціннісний компонент ВКЗ хворих на ВХ характеризується високою (вище норми) дезінтеграцією мотиваційно-особистісної сфери, що виявляється у переживанні внутрішнього конфлікту (цінне, але не доступне) у сферах «здоров'я», «впевненість у собі», «щасливе сімейне життя», «матеріально забезпечене життя», а також у переживанні «мотиваційного вакууму» (доступне, але не цінне) у сферах «активне діяльне життя», «пізнання», «краса природи і мистецтва»; найменш сприятливий стан мотиваційно-особистісної сфери у чоловіків зрілого віку; рівень дезінтеграції мотиваційно-особистісної сфери пов'язаний із самооцінкою соматичного статусу, інтенсивністю шлункових скарг та рівнем внутрішнього дискомфорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина: Принципы и практ. применение. [Пер. с англ. С. Могилевского]. Москва: ЭКСМО-пресс, 2002. 350 с.
2. Балабанова Л.М., Жданова І.В. Психологічний аналіз внутрішньої картини здоров'я курсантів ВНЗ МВС. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 46-54.
3. Балашов Е.М. Саморегульоване навчання і психологічне благополуччя студентів. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року)* / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 6-10.
4. Богучарова О. І. Внутрішня картина здоров'я як умова формування особистості (спроба проб лематизації). *Зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України*. Т. IV. Ч. 1. 2002. С. 11–20.
5. Бригадир М.Б. Проблема визначення показників та критеріїв психічного здоров'я. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року)* / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 44-48.
6. Гастроентерология: В 3-х ч./ [Под ред. Дж.Х. Барона, Ф.Г. Муди]. – Москва : Медицина, 1988. Ч. 1: Пищевод, желудок/ Дж.У. Магер, Е.Р. Вудворд, Дж.К. О'Салливан. 303 с.
7. Гасюк М., Щурик І. Особливості психологічної корекції внутрішньої картини здоров'я підлітків із набутими вадами опорно-рухового апарату. *Науковий вісник Херсонського державного університет. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 5. С. 260–265.

8. Гасюк М.Б. Роль внутрішньої картини здоров'я в лікуванні та реабілітації соматичного хворого. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р., № 1, Т. 1. С. 124-128.
9. Губачев Ю.М., Жузжанов О.Т., Симаненков В.И. Психосоматические аспекты язвенной болезни. Алма-Ата: Казахстан, 1990. 213 с
10. Жданова І.В. Соціально-психологічні установки працівників ОВС щодо здоров'я. *Вісник національного університету оборони України. Збірник наукових праць*. Київ: НУОУ, 2011. Вип. 4 (23). С.123-126.
11. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії. Частина 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 320 с.
12. Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Косенко А.Ф., Кочергіна Т.І. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я : Навч. посібник. / Заг. редакція М.С. Корольчука. К.: Фірма «ІНКОС», 2002. 272 с.
13. Коцан І., Ложкін Г., Мушкевич М. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2011. 316 с.
14. Клиническая гастроэнтерология/ [Под ред. Н.В.Харченко]. Киев, 2000. 215 с.
15. Корнієнко О.В. Підтримання психосоматичного здоров'я практично здорових людей. Київ: Видавничий центр «Київський університет», 2000. 123с.
16. Кукуруза Г.В., Беляєва О.Е., Циліорик С.М., Кирилова О.О. Внутрішня картина здоров'я дітей і підлітків як психологічний феномен. *Наукові записки інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Вип. 32. 2007. С. 148–157.
17. Куташов В.А. Личностные особенности в формировании аффективной патологии у гастроэнтерологических больных. *Журнал теоретической и практической медицины*. 2005. 3, № 4. С. 407-409.
18. Лісова О. Внутрішня картина здоров'я. *Психологія : збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ. 2002. Вип. 15. С. 69–77.

19. Ложкін Г., Толкунова І. Психологія здоров'я: визначення поняття. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. 2000. № 7. С. 23–29.
20. Маковецька Т.І. Виразкова хвороба у жінок: особистісна характеристика та типи ставлення до хвороби. *Лікарська справа*. 2003. №8. С. 95-97.
21. Нестерак Р., Гасюк М., Вакалюк І. Програма психологічної реабілітації кардіологічних хворих шляхом оптимізації внутрішньої картини здоров'я. Авторське право на твір № 75681. 29.12 2017.
22. Опарин А.А. Психосоматические аспекты дуоденальной язвы. *Международный медицинский журнал*. 2003. Т. 9, №1. С.39-41.
23. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: *збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року)* / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 312 с.
24. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: *збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року)* / уклад. З. Р. Кісіль. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 256 с.
25. Савенкова І. Фактор часу та проблема психодіагностики гастроентерологічних розладів. *Психологія і суспільство* 2005. № 1. С. 92 – 98.
26. Тараненко Н. Е. Внутрішня картина хвороби в дітей с хронічними соматичними захворюваннями. *Практична психологія і соціальна робота*. 2002. № 2. С. 48 – 50.
27. Щурик І.М. Психолого-педагогічні чинники оптимізації внутрішньої картини здоров'я підлітків з набутими вадами опорно-рухового апарату: *автореф. дис. 19.00.07*. Івано-Франківськ. 2019. 20 с.
28. Ajzen I., Fishbein M. Understanding attitudes and predicting social behaviour. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1980.

29. Astin J. A. Why patients use alternative medicine: results of a national study. *Journal of the American Medical Association*. 1999. Vol. 279. P. 1548–1553.
30. Bandura A. Self-efficacy: the exercise of control. New York: W.H.Freeman, 1997.
31. Belar C.D., McIntyre T., Matarazzo J.D. Health psychology. I.B.Weiner (Ed.-In-Chief), D.K.Freedheim (Vol. Ed.). Handbook of psychology. New York: Wiley, 2003. Vol. 1: History of psychology. P. 451–464.
32. Cameron L.D., Leventhal H. (Eds.). The self-regulation of health and illness behavior. London; New York: Routledge, 2003.
33. Diefenbach M.A., Leventhal H. The common-sense model of illness representation: theoretical and practical considerations. *Journal of Social Distress and the Homeless*. 1996. Vol. 5. P. 11–38.
34. Glanz K., Rimer B.K., Lewis F.M. Health behavior and health education. Theory, research and practice. San Francisco: Wiley, 2002.
35. Gollwitzer P. M., Oettingen G. The emergence and implementation of health goals. *Psychology and Health*. 1998. Vol. 13. P. 687–715.
36. Hagger M.S., Orbell S. A meta-analytic review of the common-sense model of illness representations. *Psychology and Health*. 2003. Vol. 18(2). P. 141–184.
37. Heijmans M. Coping and adaptive outcome in chronic fatigue syndrome: importance of illness cognitions. *Journal of Psychosomatic Research*. 1998. Vol. 45. P. 39–51.
38. Kemp S., Morley S., Anderson E. Coping with epilepsy: do illness representations play a role? *British Journal of Clinical Psychology*. 1999. Vol. 38. P. 43–58.
39. Leventhal H., Brissette I., Leventhal E. The common-sense model of selfregulation of health and illness. L.D.Cameron, H.Leventhal (Eds.). The selfregulation of health and illness behavior. London; New York: Routledge, 2003. P. 42–65.

40. Leventhal H., Leventhal E., Cameron L.D. Representations, procedures, and affect in illness selfregulation: a perceptual-cognitive approach. A.Baum, T.Revenson, J.Singer (Eds).
41. Handbook of Health Psychology. New York: Erlbaum, 2001. P. 19–48.
42. Leventhal H., Meyer D., Nerenz D. The common sense representation of illness danger. Rachman S. (Ed.). Contributions to medical psychology. New York: Pergamon Press, 1980. Vol. 2. P. 7–30.
43. Leventhal H., Nerenz D.R., Steele D.J. Illness representations and coping with health threats. A.Baum, J.Singer (Eds.). Handbook of psychology and health. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 1984. P. 219–252.
44. Moss-Morris R., Petrie K., Weinman J. Functioning in chronic fatigue syndrome: do illness perceptions play a regulatory role? *British Journal of Health Psychology*. 1996. Vol. 1. P. 15–25.
45. Moss-Morris R., Weinman J., Petrie K.J., Horne R., Cameron L.D., Buick D. The revised Illness Perception Questionnaire (IPQ-R). *Psychology and Health*. 2002. Vol. 17. P. 1–16.
46. Norman P., Bennett P., Smith C., Murphy S. Health locus of control and leisure-time exercise. *Personality and Individual Differences*. 1997. Vol. 23(5). P. 769–774.
47. Rosenstock I. Historical origins of the health belief model. *Health Education Monographs*. 1974. Vol. 2(4). P. 328–335.
48. Rosenstock I.M., Strecher V.J., Becker M.H. Social learning theory and the health belief model. *Health education quarterly*. 1988. Vol. 15(2). P. 175–183.
49. Schwarzer R., Britta R. Social-cognitive predictors of health. *Health Psychology*. 2000. Vol. 19(5). P. 487–495.
50. Steptoe A., Wardle J. Locus of control and health behaviour revisited: a multivariate analysis of young adults from 18 countries. *British Journal of Psychology*. 2001. Vol. 92(4). P. 659–672.

51. Wallston B.S., Wallston K.A., Kaplan G.D., Maides S.A. The development and validation of the health related locus of control (HLC) scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1976. Vol. 44. P. 580–585.